

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ІНДУСТРІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ
РОЗВИТКУ НАН УКРАЇНИ**

Єрмоленко Олексій Анатолійович

УДК 338.43.01(043.3)

**ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗРОБКИ
І РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Харків – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Харківському національному економічному університеті,
Міністерство освіти і науки України

Науковий керівник: доктор економічних наук, доцент
Куліков Петро Мусійович
Харківський національний економічний університет,
професор кафедри економічного аналізу.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Амосов Олег Юрійович
Харківський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при
Президентові України,
перший заступник директора;

кандидат економічних наук, доцент
Вихор Микола Васильович
Білоцерківський національний аграрний університет
завідувач кафедри менеджменту.

Захист відбудеться "14" травня 2010 року о 13-00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради, Д 64.251.01, у Науково-дослідному центрі індустріальних проблем розвитку НАН України за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 5, Держпром, 7-й під'їзд, 8 поверх.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Науково-дослідного центру індустріальних проблем розвитку НАН України за адресою: 61022, м. Харків, майдан Свободи, 5, Держпром, 7-й під'їзд, 8 поверх.

Автореферат розісланий "13" квітня 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. М. Красносова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Процеси, що мають місце у сільському господарстві й агропромисловому комплексі у цілому є визначальними в розвитку економіки України. На сьогодні сільське господарство знаходиться у надзвичайно критичному економічному становищі, що характеризується зменшенням виробництва продукції за період 1990–2009 рр. на 28,7%. Головними причинами є відсутність наукового обґрунтування економічних реформ і надмірна заполітизованість процесу їх реалізації. За час трансформаційних процесів в економічному механізмі України допущено ряд помилок, основними з яких є ігнорування дії об'єктивних економічних законів. Ситуативне управління не дало істотних результатів, тому для забезпечення розвитку сільського господарства був використаний програмно-цільовий підхід, що мав систематизувати дії держави і спрямувати всі зусилля на виконання поставленої мети – розвитку сільського господарства України. Однак розроблені у 90-х роках минулого та на початку нинішнього сторіччя державні програми розвитку вагомих результатів не принесли. Прийнята Державна комплексна програма розвитку сільського господарства до 2015 року, навіть враховуючи її більш ґрунтовну розробку, теж не в змозі забезпечити результат у зв'язку з фінансовою кризою. Тому в основу розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства мають бути покладені інші принципи, що мають бути направлені на зростання ефективності сільського господарства за умови одночасного зменшення прямих дотацій для сільськогосподарських підприємств, що є особливо актуальним, враховуючи вплив наслідків фінансової кризи, та з урахуванням членства України у СОТ.

Вивченням програмно-цільового підходу та його використанням в управлінні займалися такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як В. Агафонов, О. Амоша, Ю. Баженов, Д. Гвішиані, В. Геєць, А. Горбунов, А. Дегтяр, І. Качалова, М. Кизим, В. Кулібанов, А. Лейбкінд, В. Мартиненко, Б. Мільнер, Є. Руднева, Л. Чистов. Дослідженням та вирішенням проблем розвитку сільського господарства України займалися В. Амбросов, О. Амосов, В. Андрійчук, О. Березін, М. Вихор, М. Дем'яненко, В. Дієсперов, Т. Зінчук, М. Зубець, М. Кропивко, І. Лукінов, П. Макаренко, О. Могильний, О. Мороз, Г. Мостовий, Б. Пасхавер, Ю. Полтавський, П. Саблук, О. Сокол, М. Турченко, В. Юрчишин.

Аналіз наукових праць, які присвячені застосуванню програмно-цільового підходу, дозволяє стверджувати, що, незважаючи на значну кількість досліджень цього питання, існують теоретичні та практичні проблеми розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства, які потребують подальших наукових досліджень. Так, не вирішеними залишаються питання методології розробки державних програм розвитку, аналітичного інструментарію для оцінювання готовності підприємств до участі в реалізації державних програм розвитку. Їх вирішення потребує уточнення поняття "програма розвитку сільського господарства" та детальне дослідження системи принципів й інструментів її формування. Враховуючи вищевикладене, тема дисертаційної роботи є актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконувалася в рамках планів виконання науково-дослідних робіт у Харківському національному економічному університеті за темами № 53/00-02 "Моделі та механізми антикризового управління підприємством" (№ ДР – 0101U004436), № 5/04 "Відтворення трудового потенціалу на підприємствах АПК" (№ ДР – 0104U007502), № 18/05 "Дослідження перспектив розвитку середнього бізнесу в Харківському регіоні в рамках формування соціально орієнтованої економіки" (№ ДР – 0105U006398), № 1/07 "Розробка стратегії соціально-економічного розвитку Харківської області на період до 2015 року" (№ ДР – 0107U009113), № 8/08 "Управління якістю продукції АПК з урахуванням особливостей менеджменту персоналу в умовах інтеграції та глобалізації" (№ ДР – 0108U003503).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційної роботи є теоретичне обґрунтування і розробка методичних рекомендацій з формування й реалізації державної програми розвитку сільського господарства України.

Для досягнення сформульованої мети в дисертації поставлені і вирішені наступні задачі:

- уточнити поняття "програма розвитку сільського господарства";
- проаналізувати і узагальнити основні підходи до розробки державних програм у сільському господарстві та систематизувати й уточнити причини їх неефективної реалізації;
- здійснити аналіз стану сільського господарства, виявити й оцінити зовнішні та внутрішні фактори його розвитку;
- розробити методичний підхід до розробки державних програм, сформулювати основні принципи та інструментарій, з метою забезпечення їх ефективності;
- розробити методичне забезпечення стосовно оцінювання готовності сільськогосподарських підприємств до участі в реалізації державних програм розвитку сільського господарства.

Об'єкт дослідження. Об'єктом дослідження є процес розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства України.

Предмет дослідження. Предметом дослідження є теоретико-методичне забезпечення та оцінювально-аналітичний інструментарій розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дисертаційної роботи складає сукупність методів, способів та прийомів наукового дослідження, використання яких обумовлено поставленою метою і відповідно до завдань, що мають бути вирішені. У ході дослідження були використані такі методи емпіричного і теоретичного дослідження: системний підхід і статистичні методи дослідження для аналізу сільського господарства України; SWOT-аналіз для вивчення конкурентного середовища галузі, методи багатовимірного статистичного аналізу: факторного аналізу для виявлення внутрішніх факторів розвитку сільського господарства і кластерного аналізу для визначення груп сільськогосподарських підприємств, що знаходяться на різних етапах готовності до участі в державних програмах розвитку; системно-логічний підхід і контент-аналіз – для уточнення поняття "програма розвитку", монографічний метод – для

інформаційного забезпечення діагностики рівня готовності сільськогосподарських підприємств, метод Т. Сааті для прийняття управлінських рішень в умовах багатокритеріальної невизначеності.

Наукова новизна отриманих результатів. Новизна отриманих результатів міститься в теоретичній систематизації причин неефективності державних програм розвитку й розробці методичного забезпечення формування ефективних державних програм розвитку і полягає в наступному:

одержали подальший розвиток:

– сутність і зміст поняття "програма розвитку сільського господарства", у якому, на відміну від існуючих трактувань, акцент робиться на взаємоузгодженості інтересів суб'єктів, що дає змогу зорієнтувати процес концентрації зусиль на перетворенні соціально-економічного стану системи сільського господарства на якісно новий рівень;

– методичний підхід до розробки і реалізації державних програм розвитку, який, порівняно з існуючими, базується на методі ієрархії, що передбачає обґрунтоване застосування організаційної побудови "знизу-вгору" та дає змогу запобігти гальмуванню реалізації заходів;

удосконалено:

– концепцію розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства, у якій, на відміну від існуючих, сформовані як єдиний комплекс основні принципи, положення і засоби реалізації, що дає змогу зорієнтувати зусилля на урахуванні інтересів сільськогосподарських підприємств та забезпечує більшу ефективність заходів, передбачених програмою;

– методичний підхід до оцінювання соціально-економічного стану сільського господарства, що, порівняно з існуючими, базується на сумісному визначенні впливу як зовнішніх, так і внутрішніх факторів та дає змогу отримати систему критеріїв (сталий фінансовий стан, забезпеченість ресурсами, якість менеджменту, конкурентоспроможність продукції і соціальна значущість підприємства) для оцінки готовності сільськогосподарських підприємств до участі в розробці і реалізації державних програм;

– методичне забезпечення оцінки рівня готовності сільськогосподарських підприємств до участі в розробці й реалізації державних програм розвитку, яке, на відміну від існуючих, передбачає етапність і базується на використанні монографічного та статистичних методів, що дає змогу інформаційно забезпечити диференціацію сільськогосподарських підприємств методом Т. Сааті і визначити можливості їх участі в розробці й реалізації державних програм розвитку та підтримки сільського господарства.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що використання рекомендацій, доведених до рівня методичних розробок, дозволяє використовувати їх у практиці розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства. Запропонований у дисертаційній роботі методичний підхід до розробки державних програм розвитку сільського господарства дозволить збільшити їх ефективність і суттєво зменшити безоплатну, а отже неефективну, державну допомогу сільськогосподарським підприємствам.

Основні результати дослідження були використані у роботі Головних

управлінь економіки та агропромислового розвитку Харківської обласної державної адміністрації (довідка №45/1 від 18.09.2009 р. і довідка №12–45 від 15.03.2010 р.), у діяльності ТОВ "ПГХ "Слобожаночка" (довідка №33 від 20.06.2008 р. та ПП "Агро-Шат" (довідка №17 від 05.05.2008 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною завершеною роботою. З наукових праць, що опубліковані у співавторстві, в дисертації використані лише ті положення, які є результатом особистого дослідження здобувача.

Внесок здобувача в наукову статтю [1] за списком опублікованих праць на с. 14–16 автореферату], яка написана у співавторстві, є таким: доведено недостатність інвестицій для ефективного розвитку сільського господарства Харківської області.

Внесок здобувача в наукову статтю [4] наступний: використано монографічний метод для визначення ступеня готовності сільськогосподарських підприємств до участі в реалізації державної програми розвитку сільського господарства.

Внесок здобувача в наукову статтю [5] є таким: визначено основні протиріччя в розвитку сільського господарства і доведено універсальність використання програм розвитку для ефективного вирішення проблем економічного і соціального розвитку.

Внесок здобувача в наукову статтю [6] наступний: за допомогою методу факторного аналізу сформовані внутрішні фактори розвитку сільського господарства, а за допомогою кластерного аналізу згруповані сільськогосподарські підприємства за станом розвитку, що дозволяє визначити можливість їх участі в реалізації державної програми розвитку сільського господарства.

Внесок здобувача у тези доповідей [15] є таким: доведено безальтернативність використання монографічного методу при аналізі великої кількості однорідних одиниць, таких як сільськогосподарські підприємства.

Апробація результатів роботи. Основні положення дисертаційної роботи доповідалися і обговорювалися на: 6-й Міжнародній міждисциплінарній науково-практичній конференції української асоціації "Жінки в науці та освіті" (Харків, 2005 р.); Міжнародній науково-практичній конференції "Проблеми організації та планування інноваційної діяльності підприємств" (Харків, 2005 р.); Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 75-річчю заснування ХНЕУ, "Економічні проблеми інноваційно-структурних перетворень в Україні" (Харків, 2005 р.), Третій міжнародній науково-практичній конференції молодих учених "Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті" (Тернопіль, 2006 р.), Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених та студентів "Сучасні економічні проблеми інноваційно-структурних перетворень в Україні" (Харків, 2006 р.), Міжнародній науково-практичній конференції вчених та фахівців (Сімферополь, 2006 р.), Міжнародній науково-практичній конференції "Економічний розвиток України в актуальному просторі і часі" (Харків, 2006 р.), Четвертій міжнародній науково-практичній конференції молодих учених "Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна

ідентичність та тенденції глобалізації" (Тернопіль, 2007 р.), П'ятій всеукраїнській науково-практичній конференції студентів, аспірантів, докторантів (Сімферополь, 2007 р.), Другій міжнародній науково-практичній конференції (Дніпропетровськ, 2009 р.).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковані в 17 наукових працях: 6 статей у спеціалізованих наукових виданнях, 11 – в інших наукових виданнях. Загальний обсяг публікацій складає 4,14 ум.-друк. арк., з яких авторові належить 3,16 ум.-друк. арк.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Обсяг основного тексту дисертації – 190 сторінок. Робота містить 31 таблицю (з яких 4 таблиці займають 5 повних сторінок), 51 рисунок (з них 4 займають 4 повні сторінки), список використаних джерел із 284 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі розкрито сутність, зміст, значущість і стан розробки теми дисертації, обґрунтовано необхідність проведення дослідження, доведено його актуальність, сформульовано мету і задачі, визначено наукову новизну і напрями практичної реалізації одержаних результатів і запропонованих рекомендацій.

У першому розділі – "Теорія та практика формування державних програм розвитку сільського господарства" – визначено зміст та уточнено поняття "програма розвитку сільського господарства", проаналізовано і узагальнено основні підходи до розробки державних програм та систематизовано і уточнено причини неефективної реалізації державних програм у сільському господарстві. Поняття "програма розвитку сільського господарства" у роботі розглядається як документ, що поєднує комплекс заходів, який, з урахуванням особливостей об'єкта і взаємоузгодженості інтересів, визначає основні пріоритети, цілі, організаційне забезпечення, ресурси та їх використання і контроль за процесом перетворення соціально-економічного стану системи сільського господарства на якісно новий рівень (рис. 1).

ПРОГРАМА	РОЗВИТОК	СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО
Взаємоузгоджений комплекс заходів різноманітного характеру, що спрямовані на досягнення однієї або кількох цілей плану	Цілеспрямований незворотний процес перетворення системи у якісно нову вищу за рівнем організованості	Галузь матеріального виробництва, що виробляє сирі продукти рослинного та тваринного походження – продовольство для населення та сировину для промисловості
Необхідні уточнення		
Пріоритети, цілі, ресурси, контроль	Рівень, що гармонізує інтереси суб'єктів	Важливість галузі в економіці України
ПРОГРАМА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА		
Документальний комплекс заходів, що з урахуванням особливостей об'єкта визначає основні пріоритети, цілі, організаційні забезпечення, ресурси та їх використання і контроль за процесом соціально-економічного перетворення пріоритетної галузі економіки – сільського господарства – в систему більш високого рівня, яка забезпечує взаємоузгодженість інтересів зацікавлених суб'єктів		

Рис. 1. Обґрунтування змісту поняття "програма розвитку сільського господарства"

Розробка державних програм – складний і багатоаспектний процес. У теорії та практиці для його реалізації пропонують використовувати різні підходи. У роботі, на основі аналізу й узагальнення поданих у науковій літературі та нормативних документах підходів до розробки державних програм, доведено необхідність використання інтегративно-конвергенційного підходу при створенні державної програми розвитку сільського господарства.

Запропоноване методичне забезпечення є системою підходів до розробки державних програм. Його застосування дозволить підвищити ефективність зазначених програм за рахунок використання переваг усіх підходів, які подано на рис. 2.

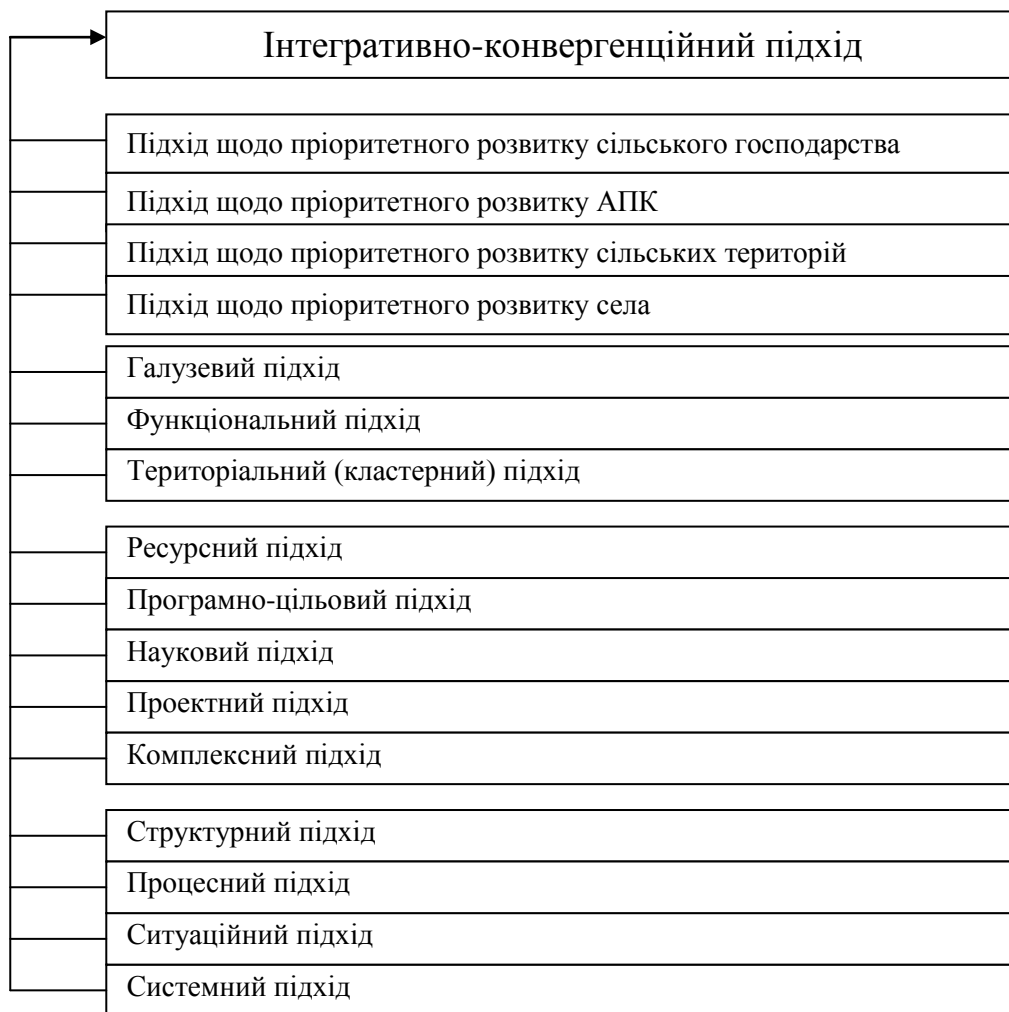

Рис. 2. Принципова схема інтегративно-конвергенційного підходу

Державна політика стосовно сільського господарства спрямована на його підтримку й розвиток шляхом розробки численних програм і планів. Але, як показує практика, ефективність від реалізації таких програм або дуже низька, або навіть має негативний результат. У ході здійсненого аналізу державних програм щодо сільського господарства і дослідження праць вітчизняних вчених вдалося з'ясувати і систематизувати основні причини їх неефективності. Обґрунтовано, що до групи найбільш досліджених причин належать наступні: 1) відсутність ефективного державного управління на всіх рівнях; 2) втрата актуальності

окремих програмних завдань і цілей внаслідок зволікань, значних термінів реалізації цих програм, змін у керівництві країни; 3) відсутність фінансування в обсягах, достатніх для реалізації цих програм; 4) відсутність чітко визначених пріоритетів у завданнях і цілях і, внаслідок цього, недостатність фінансування державних програм через неефективність його розподілу.

До групи достатньо досліджених причин належать: 1) суперечності між програмою розвитку сільського господарства і чинним законодавством, а також відсутність спроб подолати ці суперечності; 2) використання коштів не за цільовим призначенням, неефективне використання коштів, факти корупції; 3) відсутність контролю і відповідальності за виконання програм розвитку сільського господарства; 4) спрямованість державних програм на підтримку сільського господарства, а не на створення ефективного власника на селі.

Група маловивчених причин включає наступні: 1) завдання і цілі програм не підкріплені статистикою, не виражені в цифрах і мають здебільшого рекомендаційний характер; 2) програми спираються на різні системи показників, що не відповідають нормам Закону України "Про державне програмування та розроблення програм економічного розвитку"; 3) програми реалізуються здебільшого через галузеві програми розвитку і на їх основі розробляються регіональні програми розвитку, хоча процес повинен мати зворотний характер, тобто розробка державної програми має ґрунтуватися на регіональних програмах (програмування "знизу-вгору"); 4) не використовується позитивний досвід окремих сільгоспідприємств, районів, що є важливим управлінським ресурсом.

Визначення поняття "програма розвитку сільського господарства", уточнення та систематизація основних причин неефективності державних програм у сільському господарстві створюють необхідне теоретичне підґрунтя для формування методичного забезпечення розробки й реалізації державних програм розвитку сільського господарства, проте його практична реалізація значною мірою обумовлена сприятливим станом розвитку галузі, умов середовища та готовністю підприємств до участі в розробці й реалізації державних програм, що вимагає подальших досліджень.

У другому розділі – "Аналітичне забезпечення державних програм розвитку сільського господарства" – здійснено аналіз стану сільського господарства, виявлено й оцінено зовнішні та внутрішні фактори його розвитку.

Розробці державної програми розвитку сільського господарства передують аналіз стану, тобто визначення потенціалу його розвитку. Для вирішення цього завдання у роботі досліджено земельний фонд, матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських підприємств, трудові ресурси, потенціал, виробництво й реалізація та бюджетна підтримка аграрного сектору. Дослідження цих ресурсів свідчить, що українські агроутворення мають значний потенціал розвитку, однак наявність унікальних ресурсів ще не гарантує високої продуктивності, а зростання державної підтримки протягом останніх років не сприяє підвищенню ефективності сільського господарства.

На стан сільського господарства впливає значна кількість факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, які стримують чи забезпечують його розвиток. Для аналізу цих факторів у роботі запропоновано використовувати ряд

методів: SWOT-аналіз, методи економічного, факторного та кластерного аналізу.

Результати SWOT-аналізу розвитку сільського господарства в Україні подані на рис. 3.

<p>Сильні сторони:</p> <ul style="list-style-type: none"> - унікальні природно-кліматичні умови; - значення галузі для народного господарства України і для забезпечення продовольчої безпеки; - державна підтримка галузі з державного бюджету; - значний експортний потенціал; - тенденція зростання з 2000 р. кількості прибуткових підприємств; - наявність ринків збуту та розгалужена транспортна інфраструктура 	<p>Слабкі сторони:</p> <ul style="list-style-type: none"> - диспаритет цін між сільськогосподарською та промисловою продукцією для сільського господарства (техніка, паливно-мастильні матеріали тощо); - відсутність впорядкованого ринку та розвиненої ринкової інфраструктури; - відсутність державного квотування на виробництво сільськогосподарської продукції; - відсутність доступу до кредитних ресурсів, особливо за умов фінансової кризи; - невідповідність сільгосппродукції світовим стандартам якості; - відсутність у більшості сільгосппідприємств повного циклу обробки продукції
<p>Можливості:</p> <ul style="list-style-type: none"> - зростання ефективності сільськогосподарського виробництва; - зростання конкурентоспроможності вітчизняної сільгосппродукції і відповідність світовим стандартам; - зростання експорту; - зростання ролі біопалива для потреб сільського господарства; - використання програмно-цільового методу в управлінні сільським господарством; - формування бренду української сільгосппродукції як високоекологічного товару 	<p>Загрози:</p> <ul style="list-style-type: none"> - ризик втрати конкурентоспроможності в умовах членства України в СОТ; - зменшення дотацій і субвенцій з державного бюджету; - зменшення платоспроможного попиту на внутрішньому ринку сільськогосподарської продукції; - залежність та потенційна загроза сільськогосподарському виробництву від зміни природних умов

Рис. 3. SWOT-аналіз розвитку сільського господарства України

Основними факторами внутрішнього середовища є фактори, які визначають фінансово-господарську діяльність підприємств. Вибір показників зумовлений їх порівняльністю і здатністю характеризувати фінансовий стан агроутворення, забезпеченість ресурсами та ефективність виробничо-господарської діяльності. Для визначення впливу внутрішніх факторів на фінансово-господарську діяльність підприємств використано метод факторного аналізу, результати якого наведено у табл. 1.

Для аналізу були взяті сільськогосподарські підприємства Лозівського району, що є типовим для Харківської області, яка в свою чергу посідає тринадцяте місце за показником індексу фізичного обсягу валового регіонального продукту серед 27 регіонів України. Крім того, слід зазначити, що підприємства,

які аналізуються, з 2003 р. є стабільними утвореннями, тому це дає змогу зробити порівняльний аналіз у динаміці.

Таблиця 1

Зміст та структура факторів внутрішнього середовища, що впливають на розвиток сільського господарства

Значення і рівняння фактора	Структура факторів
Ефективність використання ресурсів $F_1 = 0,355602 \times X_{20} + 0,322318 \times X_6 + 0,320388 \times X_7 + 0,256573 \times X_2 + 0,30842 \times X_{16} + 0,26562 \times X_{21}$	X_{20} – темпи зростання капіталу підприємства; X_6 – темпи реалізації продукції; X_7 – індекс собівартості продукції; X_2 – фондовіддача; X_{16} – темпи зростання власного капіталу; X_{21} – індекс динаміки прибутку
Фінансова стійкість підприємства $F_2 = 0,387318 \times X_{19} + 0,312001 \times X_{25} + 0,288004 \times X_{24} + 0,274897 \times X_{23} + 0,269641 \times X_{18} + 0,268956 \times X_{14}$	X_{19} – коефіцієнт фінансової автономії; X_{25} – коефіцієнт поточної ліквідності; X_{24} – коефіцієнт швидкої ліквідності; X_{23} – коефіцієнт абсолютної ліквідності; X_{18} – рентабельність активів; X_{14} – коефіцієнт забезпечення оборотних активів власними коштами
Використання передових технологій $F_3 = 0,438907 \times X_4 + 0,35437 \times X_3 + 0,273467 \times X_{11} + 0,268905 \times X_8 + 0,267372 \times X_9 - 0,259964 \times X_{13} + 0,254213 \times X_1$	X_4 – оборотність обігових коштів; X_3 – оборотність активів; X_{11} – фондоозброєність; X_8 – рентабельність продажу; X_9 – темпи зміни продажів; X_{13} – темпи зростання основних фондів; X_1 – продуктивність праці

У результаті проведеного факторного аналізу були визначені три фактора розвитку підприємств сільського господарства: 1) ефективності використання ресурсів; 2) фінансової стійкості підприємства; 3) використання передових технологій.

У рамках визначених факторів здійснюється процедура кластерного аналізу, що дозволяє згрупувати сільськогосподарські підприємства відповідно до означених факторів (рис. 4).

У результаті апробації запропонованої процедури отримано три кластери, що характеризують наступні стани процесів розвитку: поступового розвитку (8 підприємств); нестабільного розвитку (5 підприємств); занепаду (від'ємного розвитку) (6 підприємств). За результатами здійсненого кластерного аналізу можна зробити такі висновки:

до першого кластера, що характеризується поступовим розвитком і високим ступенем готовності до участі в реалізації державних програм розвитку увійшли підприємства, що динамічно розвиваються, ефективно використовують наявні ресурси, використовують нові, більш прогресивні технології та мають задовільний фінансовий стан у динаміці;

підприємства другого кластера мають відповідний потенціал, проте їх участь у державних програмах потребує додаткового вивчення;

підприємства, що за результатами кластерного аналізу увійшли до третього кластера потребують ретельного дослідження, оскільки вони є неефективними і

можливо буде потрібна їх реорганізація.

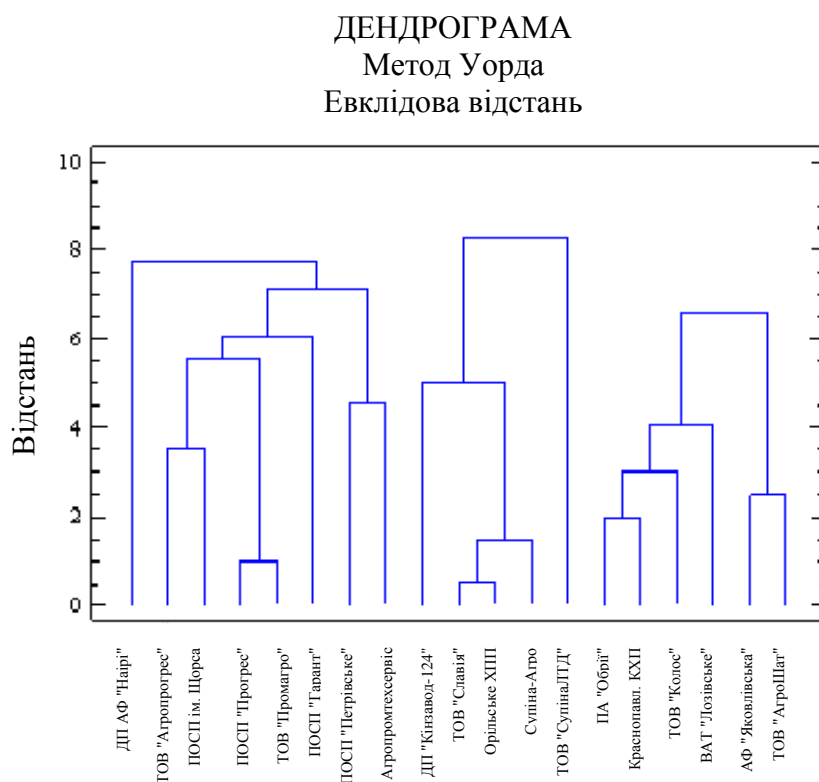

Рис. 4. Дендрограма кластерного аналізу підприємств Лозівського району Харківської області

Оцінка готовності сільськогосподарських підприємств до участі в розробці і реалізації держаних програм розвитку вимагає більш глибокого дослідження підприємств з урахуванням передового досвіду, соціальної значущості підприємства і якості менеджменту.

Представлене аналітичне забезпечення процесу розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства характеризує стан розвитку галузі, визначає перспективи його розвитку і взаємодії із зовнішнім середовищем та дає підґрунтя до формування оцінювально-аналітичного інструментарію розробки та реалізації державних програм розвитку сільського господарства.

У третьому розділі – "Методичне забезпечення державних програм розвитку сільського господарства" – запропоновано методичне забезпечення оцінки рівня готовності сільськогосподарських підприємств до участі в розробці і реалізації державних програм розвитку; сформовано концептуальний підхід до розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства.

Ефективність реалізації державних програм розвитку сільського господарства у значній мірі залежить від готовності галузі і сільськогосподарських підприємств до участі в розробці і реалізації цих програм. У роботі запропоновано технологію визначення можливості участі сільгоспідприємств у розробці й реалізації державних програм розвитку сільського господарства, у якій передбачено послідовне застосування

статистичних методів для попереднього аналізу, монографічного методу для інформаційного забезпечення та методу Т. Сааті для диференціації сільськогосподарських підприємств (рис. 5).

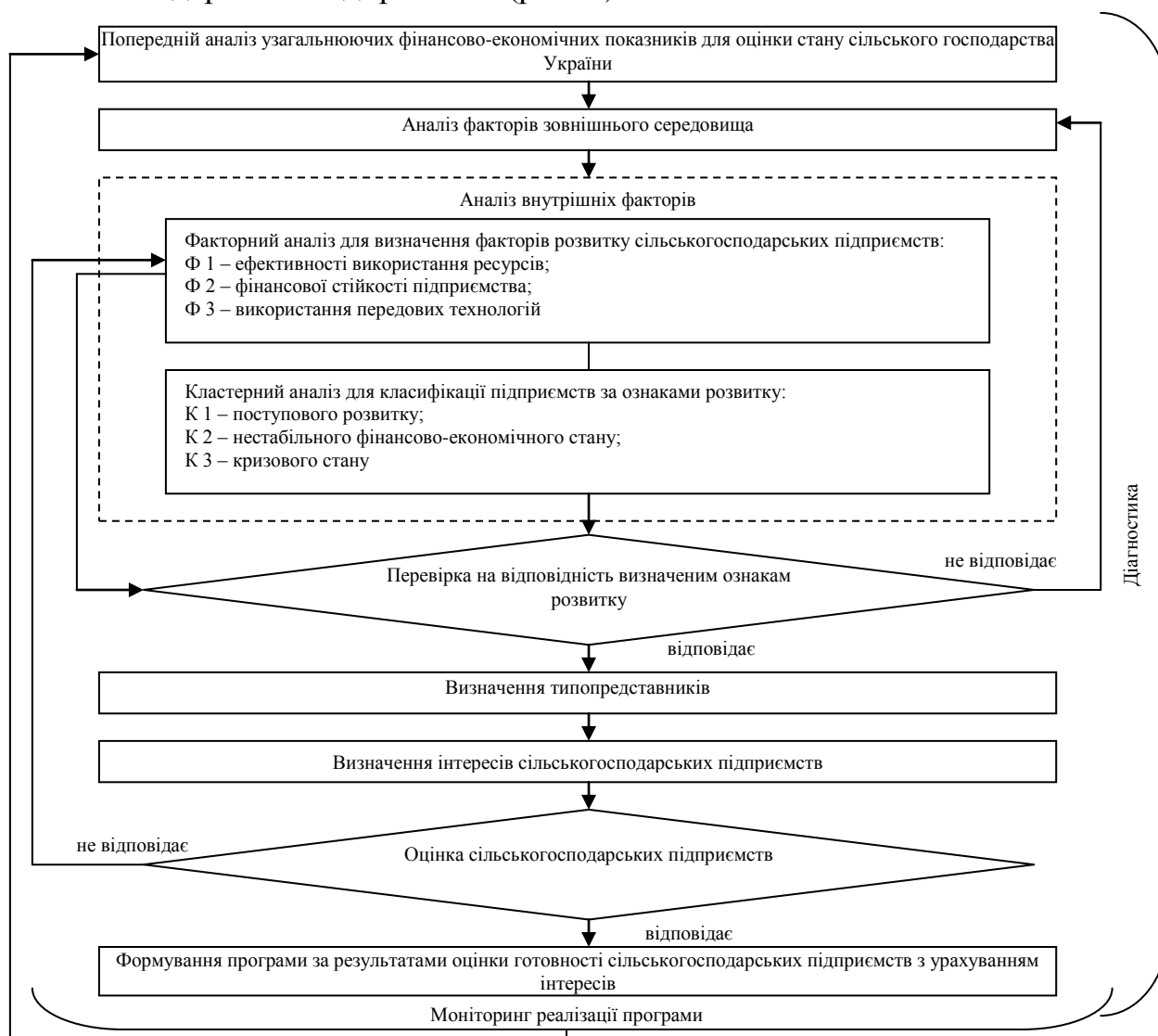

Рис. 5. Схема формування оцінювально-аналітичного інструментарію для розробки і реалізації державних програм розвитку

За результатами здійснення запропонованої технології отримано наступні результати. Монографічний метод досліджень сільськогосподарських підприємств дав змогу визначити п'ять критеріїв, що характеризують готовність сільськогосподарських підприємств до участі в розробці і реалізації державних програм розвитку.

Результати реалізації методу Т. Сааті подані у табл. 2.

Таблиця 2

Розрахунок значення критеріїв

Підприємства	Критерій 1	Критерій 2	Критерій 3	Критерій 4	Критерій 5	Підсумок
ТОВ "Славія"	0,117	0,075	0,085	0,105	0,072	0,084
ТОВ "АгроШат"	0,200	0,229	0,271	0,258	0,279	0,265
ТОВ "Агропрогрес"	0,683	0,696	0,644	0,637	0,649	0,651

Отримані результати дають можливість зробити висновок про готовність до участі у розробці та реалізації державних програм розвитку сільського господарства третього підприємства ТОВ "Агропрогрес", що в результаті кластерного аналізу потрапило до першого кластера поступового розвитку. Подане підприємство може інтегрувати свій бізнес-план у структуру державної програми розвитку сільського господарства і це буде сприяти найвищій ефективності розвитку. Стосовно двох інших підприємств, то вони мають брати участь у програмах підтримки сільського господарства, оскільки і за розрахунками, і на думку експертів мають нестабільний розвиток.

Критеріями оцінки виступили: 1) сталий фінансовий стан; 2) забезпеченість ресурсами; 3) якість менеджменту; 4) конкурентоспроможність продукції і 5) соціальна значущість підприємства.

Запропонована концепція розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства ґрунтується на системі принципів, які доповнено принципами відповідальності, ефективності, системності і комплексності, розвитку "знизу-вгору", та визначених на їх основі положень і методичних підходів і прийомів (рис. 6).

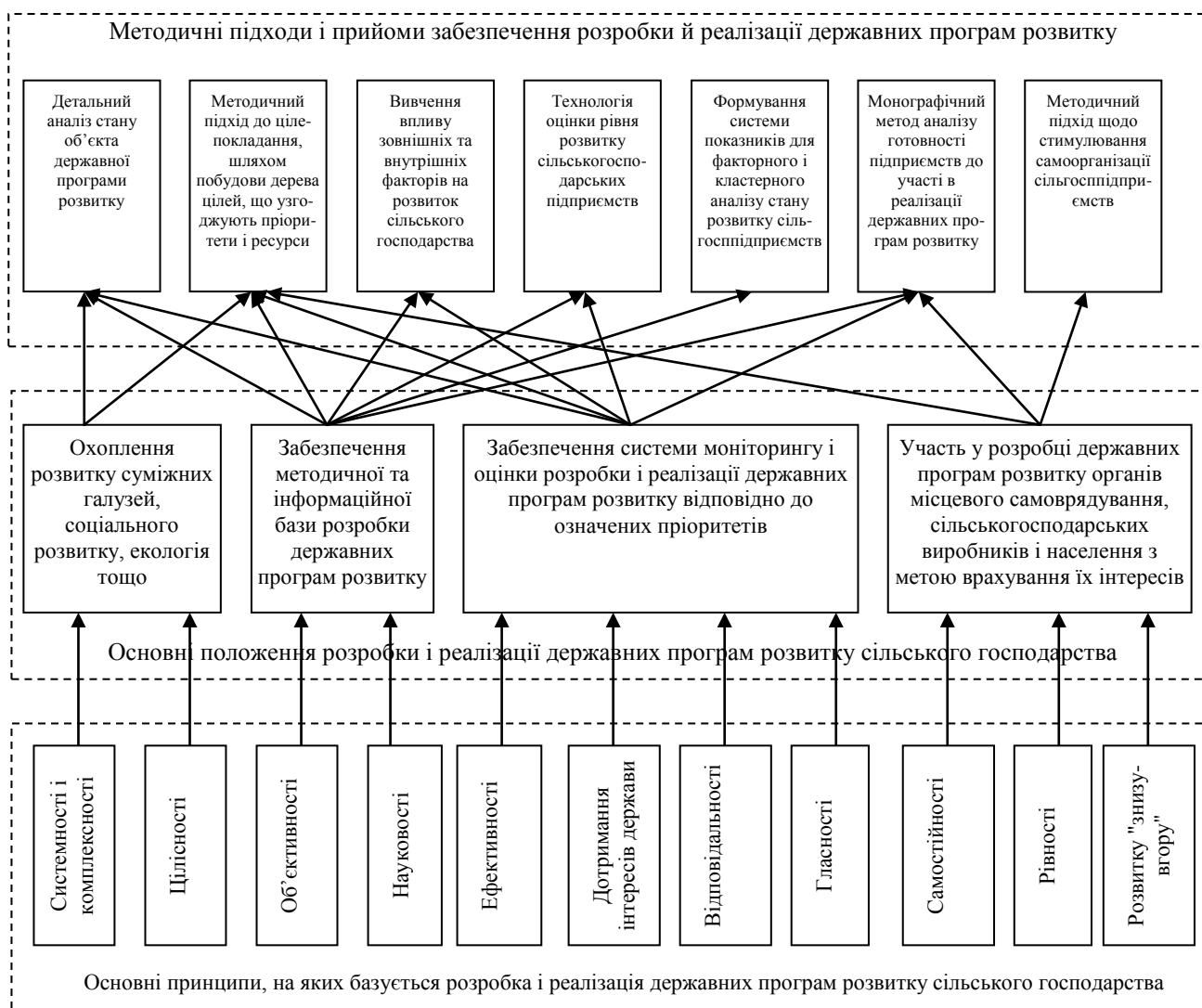

Рис. 6. Концепція розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства

Розробка і реалізація державної програми розвитку сільського господарства має бути виконана з урахуванням наукових розробок вітчизняних вчених та позитивного зарубіжного досвіду.

Запропоновані у дисертації принципи, положення і засоби реалізації становлять єдиний комплекс, орієнтований на урахування інтересів сільськогосподарських підприємств, що має забезпечити більшу ефективність поданих програм.

Представлене в роботі методичне забезпечення дозволило запропонувати технологію реалізації процесу діагностики сільськогосподарських підприємств на предмет їх готовності до участі у розробці і реалізації державних програм розвитку сільського господарства як послідовний аналіз стану галузі, зовнішніх і внутрішніх чинників, сільськогосподарських підприємств за допомогою методів традиційного аналізу, а також монографічного методу дослідження, що дасть змогу отримати реальний і детальний стан підприємства і сформулювати експертним шляхом оцінку готовності методом Сааті за п'ятьма критеріями: сталий фінансовий стан, забезпеченість ресурсами, якість менеджменту, конкурентоспроможність продукції і соціальна значущість підприємства.

ВИСНОВКИ

Одержані в ході дослідження результати дозволяють вирішити нагальну науково-практичну задачу розробки методичних підходів і практичних рекомендацій щодо формування методичного забезпечення розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства.

На підставі проведеного в роботі дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Відсутність у науковій літературі чіткого розуміння сутності поняття "програма розвитку сільського господарства" довели необхідність його уточнення. Результати дослідження основних підходів до визначення понять "програма", "розвиток", "сільське господарство" дозволили уточнити поняття "програма розвитку сільського господарства", яке у роботі розглядається як документ, що поєднує комплекс заходів, який, з урахуванням особливостей об'єкта і взаємоузгодженістю інтересів, визначає основні пріоритети, цілі, організаційне забезпечення, ресурси та їх використання і контроль за процесом перетворення соціально-економічного стану системи сільського господарства на якісно новий рівень. Таке уточнення дозволить сконцентрувати ресурси на забезпеченні ефективності сільського господарства.

2. Аналіз основних підходів до розробки і реалізації державних програм дозволив зробити висновок, що використання лише одного з підходів в його класичному вигляді для цілей розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства не лише практично неможливо, але і не дасть будь-якого істотного ефекту. Тому обґрунтовано доцільність застосування інтеграційно-конвергенційного підходу як збалансованого використання різних підходів стосовно розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства. Він спрямований на зближення і взаємозбагачення підходів з метою

використання переваг кожного з них для забезпечення максимальної ефективності. Аналіз та групування причин неефективної реалізації державних програм розвитку сільського господарства дозволяє говорити про такі їх групи: група найбільш досліджених причин, група достатньо досліджених причин, група маловивчених причин. Їх урахування при розробці державних програм розвитку дозволить зменшити ризик нереалізації.

3. Аналіз стану сільськогосподарських підприємств за такими ресурсними складовими, як: земельний фонд, матеріально-технічне забезпечення сільськогосподарських підприємств, трудові ресурсний потенціал, виробництво та реалізація, бюджетна підтримка показав, що існує значний потенціал галузі, який не використовується через низьку ефективність державних програм. Проведений за допомогою SWOT-аналізу ґрунтовний аналіз потенціалу та зовнішніх факторів, які впливають на розвиток сільського господарства, показав, що реалізація можливостей сільського господарства, врахування загроз, сильні та слабкі сторони сільського господарства мають обов'язково враховуватися у процесі розробки державних програм розвитку сільського господарства України. Здійснений аналіз внутрішнього середовища із застосуванням факторного і кластерного аналізу дозволив визначити фактори розвитку і згрупувати досліджувані підприємства залежно від стану процесів розвитку у три класи: поступового розвитку, нестабільного розвитку і занепаду.

4. Згідно з розробленою технологією реалізації процесу діагностики сільськогосподарських підприємств на предмет їх готовності до участі у розробці й реалізації державних програм розвитку сільського господарства проведено послідовний аналіз стану сільського господарства, зовнішніх і внутрішніх чинників, сільськогосподарських підприємств за допомогою методів традиційного аналізу, монографічного методу дослідження, а також методу Т. Сааті, що дало змогу отримати реальний і детальний стан підприємства й оцінити готовність сільськогосподарських підприємств до участі в розробці і реалізації державних програм розвитку чи підтримки за п'ятьма критеріями: сталий фінансовий стан, забезпеченість ресурсами, якість менеджменту, конкурентоспроможність продукції і соціальна значущість підприємства.

5. Запропонована концепція до розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства ґрунтується на системі принципів (цілісності, об'єктивності, науковості, гласності, самостійності, рівності, дотримання загальнодержавних інтересів і доповнених принципами відповідальності, ефективності, системності і комплексності, розвитку "знизу-вгору"), що визначають основні положення, правила і конкретні заходи, за якими буде здійснена розробка і реалізація державних програм розвитку. Розробка державних програм розвитку сільського господарства за такою концепцією дозволяє забезпечити ефективний розвиток галузі з урахуванням інтересів зацікавлених суб'єктів.

Публікації у фахових наукових виданнях

1. Тридід О. М. Аналіз реалізації інвестиційних програм у сільському

господарстві Харківської області / О. М. Тридід, О. А. Єрмоленко // Економіка розвитку. – 2002. – № 3. – С. 38–42.

2. Єрмоленко О. А. Проблеми соціально-економічного розвитку сільського господарства України / О. А. Єрмоленко // Економіка розвитку. – 2007. – № 2. – С. 22–23.

3. Єрмоленко А. А. Программы развития сельского хозяйства в Украине и проблемы их реализации / А. А. Єрмоленко // Бизнес Информ. – 2007. – № 10. – С. 11–14.

4. Дороніна М. С. Монографічний метод аналізу резервів сільськогосподарських підприємств / М. С. Дороніна, О. А. Єрмоленко // Економіка: проблеми теорії та практики : Збірник наукових праць. – Вип. 252. Т. IV. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2009. – С. 981–989.

5. Куликов П. М. Программно-целевой подход к снятию противоречий в развитии сельского хозяйства / П. М. Куликов, А. А. Єрмоленко // Бизнес Информ. – 2009. – № 7. – С. 26–29.

6. Куликов П. М. Аналіз факторів стану розвитку сільськогосподарських підприємств Лозівського району Харківської області / П. М. Куликов, О. А. Єрмоленко // Економіка розвитку. – 2009. – № 4. – С. 53–56.

Публікації в інших виданнях

7. Єрмоленко О. А. Відображення кадастрової оцінки землі в статистичних показниках ефективності землекористування / О. А. Єрмоленко // Современные проблемы науки и образования: 6-я Международная междисциплинарная научно-практ. конференция, 30 апреля – 9 мая 2005 г. : тезисы докл. – Алушта, Харьков, 2004. – С. 44.

8. Єрмоленко О. А. Інноваційний процес в АПК України – О. А. Єрмоленко // Проблеми організації та планування інноваційної діяльності підприємств : науково-практична конференція, 21–22 квітня 2005 р. : тези допов. – Харків, 2005. – С. 39.

9. Єрмоленко О. А. Інноваційний підхід до фінансування відтворювальних процесів у сільському господарстві / О. А. Єрмоленко // Економічні проблеми інноваційно-структурних перетворень в Україні : міжнародна науково-практична конференція, присвячена 75-річчю заснування ХНЕУ, 7–8 жовтня 2005 р. : тези допов. – Харків, 2005. – С. 154–155.

10. Єрмоленко О. А. Від багатокладності аграрного сектора до його ефективності / О. А. Єрмоленко // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті : третя міжнародна науково-практична конференція молодих вчених, 23–24 лютого 2006 р. : тези допов. – Тернопіль, 2006. – С. 217–219.

11. Єрмоленко О. А. Резерви розвитку аграрних підприємств малого і середнього бізнесу / О. А. Єрмоленко // Сучасні проблеми гуманізації та гармонізації управління : 6-а Міжнародна міждисциплінарна науково-практична конференція, 4–9 листопада 2005 р. – Харків, 2005. – С. 81–82.

12. Єрмоленко О. А. Нові напрями дослідження життєдіяльності сільськогосподарських підприємств / О. А. Єрмоленко // Теория и практика

предпринимательской деятельности: международная научно-практическая конференция ученых и специалистов, 4–7 октября 2006 г. : тезисы докл. – Симферополь, 2006. – С. 118–120.

13. Єрмоленко О. А. Розвиток в АПК: проблеми визначення / О. А. Єрмоленко // Економічний розвиток України в актуальному просторі і часі : міжнародна науково-практична конференція, 27–28 жовтня 2006 р. : тези допов. – Харків, 2006. – С. 31.

14. Єрмоленко О. А. Соціально-економічний розвиток сільського господарства України: проблеми і перспективи / О. А. Єрмоленко // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: Четверта міжнародна науково-практична конференція молодих вчених, 22–23 лютого 2007 р. : тези допов. – Тернопіль, 2007. – С. 381–383.

15. Дороніна М. С. Монографічний аналіз діяльності сільгоспідприємств / М. С. Дороніна, О. А. Єрмоленко // Менеджмент підприємств підприємств : п'ята Всеукраїнська науково-практична конференція студентів, аспірантів, докторантів, 12–14 квітня 2007 г. : тезисы докл. – Симферополь, 2007. – С. 140–141.

16. Єрмоленко О. А. Сільське господарство як базова галузь розвитку національної економіки / О. А. Єрмоленко // Господарський механізм: сутність, структура, подальше вдосконалення на сучасному етапі : міжнародна науково-практична конференція, 18–19 квітня 2008 р. : тези допов. – Полтава, 2008. – С. 112–113.

17. Єрмоленко О. А. Напрями використання SWOT-аналізу при розробці державних програм розвитку сільського господарства / О. А. Єрмоленко // Проблеми формування нової економіки XXI століття : II Міжнародна науково-практична конференція, 25-26 грудня 2009 р. : тези допов. – Дніпропетровськ, 2009. – С. 59–62.

АНОТАЦІЯ

Єрмоленко О. А. Формування методичного забезпечення розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством. – Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України. – Харків, 2010.

Дисертацію присвячено теоретичному обґрунтуванню й розробці методичних підходів до методичного забезпечення розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства, які ґрунтуються на використанні оцінювально-аналітичного інструментарію для визначення готовності сільськогосподарських підприємств до участі в розробці і реалізації державних програм розвитку сільського господарства.

Уточнено сутність та зміст поняття "програма розвитку сільського господарства", у якому, на відміну від існуючих трактувань, акцент робиться на

взаємоузгодженості інтересів, що зорієнтовані на процес перетворення соціально-економічного стану системи сільського господарства на якісно новий рівень. Запропоновано методичний підхід до розробки і реалізації державних програм розвитку, що базується на обґрунтованому застосуванні організаційної побудови "знизу-вгору" та дає змогу запобігти гальмуванню заходів щодо реалізації державних програм розвитку. Визначено концепцію розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства орієнтовану на урахування інтересів сільськогосподарських підприємств, що має забезпечити більшу ефективність цих програм. Запропоновано методичний підхід до оцінювання соціально-економічного стану сільського господарства. Розроблено методичне забезпечення оцінки рівня готовності сільськогосподарських підприємств до участі в розробці і реалізації державних програм розвитку або підтримки сільського господарства.

Ключові слова: програма, розвиток, програма розвитку сільського господарства, методичне забезпечення розробки і реалізації державних програм розвитку сільського господарства, ефективність, оцінка рівня готовності.

АННОТАЦІЯ

Ермоленко А. А. Формирование методического обеспечения разработки и реализации государственных программ развития сельского хозяйства. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.03 – экономика и управление национальным хозяйством. – Научно-исследовательский центр индустриальных проблем развития НАН Украины. – Харьков, 2010.

Диссертация посвящена теоретическому обоснованию и разработке методических подходов для обеспечения разработки и реализации государственных программ развития сельского хозяйства, основанных на использовании оценочно-аналитического инструментария для определения готовности сельскохозяйственных предприятий к участию в разработке и реализации государственных программ развития сельского хозяйства.

Уточнена сущность и содержание понятия "программа развития сельского хозяйства", в котором, в отличие от существующих трактовок, акцент делается на взаимосогласованности интересов, которые ориентированы на процесс перехода социально-экономического состояния системы сельского хозяйства на качественно новый уровень.

На основе анализа и обобщения представленных в научной литературе и нормативных документах подходов к разработке государственных программ, доказана необходимость использования интегративно-конвергенционного подхода при создании государственной программы развития сельского хозяйства. Предложенный подход представляет собой систему подходов к разработке государственных программ. Его использование позволит повысить эффективность государственных программ развития сельского хозяйства за счет использования преимуществ всех подходов.

В результате осуществленного анализа государственных программ в сельском хозяйстве и исследования трудов отечественных ученых удалось выяснить и систематизировать основные причины неэффективности государственных программ. Определены группы наиболее исследованных, достаточно исследованных и малоизученных причин, что создает теоретическую основу для разработки эффективных государственных программ развития сельского хозяйства.

Проведен анализ сельского хозяйства Украины, направленный на определение потенциала развития сельского хозяйства в Украине, который характеризуется такими ресурсами, как земельный фонд, материально-техническое обеспечение сельскохозяйственных предприятий, трудовым потенциалом, производством и реализацией продукции, а также бюджетной поддержкой. На состояние сельского хозяйства влияет значительное количество факторов внешней и внутренней среды, которые сдерживают или обеспечивают его развитие. Основными факторами внутренней среды являются факторы, которые определяют финансово-хозяйственную деятельность предприятий. Выбор показателей предопределен их сопоставимостью и способностью характеризовать финансовое состояние агрообразований, обеспеченность ресурсами и эффективность производственно-хозяйственной деятельности. Для определения влияния внутренних факторов на финансово-хозяйственную деятельность предприятий использован метод факторного анализа, который позволил определить факторы развития предприятий сельского хозяйства: фактор эффективности использования ресурсов, фактор финансовой устойчивости предприятий и фактор использования передовых технологий. На основе полученных факторов методом кластерного анализа проведена группировка предприятий в три кластера: постепенного развития с высоким уровнем готовности к участию в разработке и реализации государственных программ развития сельского хозяйства; нестабильного развития, готовность которых требует дополнительного изучения; упадка (отрицательного развития) с возможностью участия в государственных программах поддержки сельского хозяйства.

Предложен методический подход к разработке и реализации государственных программ развития, который базируется на обоснованном применении организационного построения "снизу-вверх" и дает возможность предотвратить торможение мероприятий по реализации государственных программ развития.

Определена концепция разработки и реализации государственных программ развития сельского хозяйства, которая ориентирована на учет интересов сельскохозяйственных предприятий, что позволит обеспечить большую эффективность данных программ. Предложенная концепция разработки и реализации государственных программ развития сельского хозяйства основывается на системе принципов, определенных Законом Украины "О государственном программировании и разработке программ экономического развития" (принципы целостности, объективности, научности, гласности, самостоятельности, равенности, соблюдение интересов государства), которые

дополнены принципами ответственности, эффективности, системности и комплексности, развития "снизу – вверх", а также определенных на их основе положений и методических подходов и приемов.

Предложен методический подход к оцениванию социально-экономического состояния сельского хозяйства. Разработано методическое обеспечение оценки уровня готовности сельскохозяйственных предприятий к участию в разработке и реализации государственных программ развития или поддержки сельского хозяйства, которое базируется на последовательном анализе состояния отрасли с учетом внешних и внутренних факторов, а также на анализе сельскохозяйственных предприятий с помощью методов традиционного анализа, монографического метода исследования, а также метода Т. Саати, что дает возможность получить реальное и детальное состояние сельскохозяйственных предприятий и оценить их готовность к участию в разработке и реализации государственных программ развития или поддержки по пяти критериям: стабильное финансовое состояние, обеспеченность ресурсами, качество менеджмента, конкурентоспособность продукции и социальная значимость предприятия.

Ключевые слова: программа, развитие, программа развития сельского хозяйства, методическое обеспечение разработки и реализации государственных программ развития сельского хозяйства, эффективность, оценка уровня готовности.

ANNOTATION

Yermolenko O. A. Forming systematic providing of elaboration and realization of the government programs of development of agriculture. Manuscript.

The dissertation for a scientific degree of candidate of economic sciences speciality 08.00.03 – economy and management a national economy. The Research center of industrial problems of development of NAS of Ukraine. Kharkiv, 2010.

The dissertation is devoted to the theoretical substantiation and elaboration of the systematic approaches to systematic providing of elaboration and realization of government programs of development of agriculture, based on using estimates-analytical tools for definition of readiness of the agricultural enterprises to participation in elaboration and realization of government programs of development of agriculture.

The essence and the concept maintenance "the program of development of agriculture" in which unlike existing interpretations the accent is put on an interconsistency of interests, converting on process of transformation of a social and economic condition of system of agriculture in qualitatively new level is specified. The systematic approach to elaboration and realization of government programs of the development which is based on the proved application of the organizational construction from below to "up" is offered and gives the chance to prevent braking of actions for realization of government programs of elaboration. The concept of elaboration and realization of government programs of development of agriculture is defined and focused on the account of interests of the agricultural enterprises that

should provide the greater efficiency of these programs. The systematic providing to estimating of social and economic condition of agriculture is offered. The systematic maintenance of an estimation of level of readiness of the agricultural enterprises to participate in elaboration and realization of government programs of development or support of agriculture.

Key words: program, development, the program of elaboration of agriculture, systematic maintenance of elaboration and realization of government programs of development of agriculture, efficiency, an estimation of level of readiness.

Єрмоленко Олексій Анатолійович

**ФОРМУВАННЯ МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗРОБКИ
І РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ ПРОГРАМ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО
ГОСПОДАРСТВА**

Спеціальність 08.00.03 – економіка та управління
національним господарством

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Підписано до друку 12.04.2010 Формат 60x90/16.

Папір офсетний. Друк різнограф. Обсяг 0,9 ум.-друк. арк.

Наклад 100 прим. Зам. № _____. Безкоштовно.

Надруковано у центрі оперативної поліграфії ТОВ «Рейтинг»

61022, Україна, м. Харків, вул. Сумська, 37,

т. 8(057) 700-53-51, 714-34-26, 771-00-92, 771-00-96.